

I 188.474 36/38, 7722
НАРОДНА КНИЖКА

ЛЕВ И. ТОЛСТОЙ I 602.3045

КАВКАЗСЬКИЙ ПЛІННИК

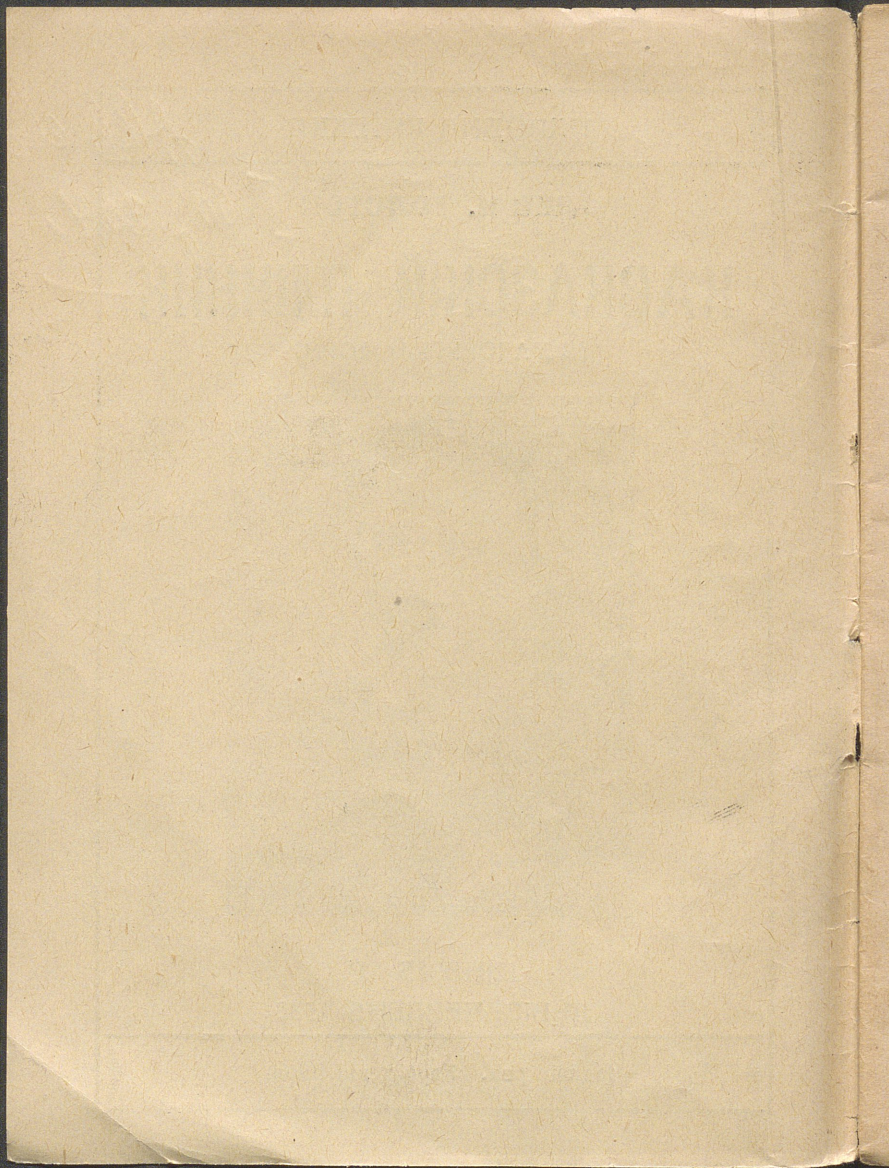
(В МАЛУСЬКОЇ ФОРМІ)

ЦІНА 15 ГР.

ЛЬВІВ, ЧЕРВЕНЬ 1938

Ізданіє ред. „Карпатський Звон“.

ЛЕВ НИКОЛАЄВИЧ ТОЛСТОЙ.

КАВКАЗСЬКИЙ ПЛІННИК

Ціна 15 гр.

ЛЬВІВ, 1938.
ІЗДАНІЄ РЕДАКЦІЇ «КАРПАТСЬКИЙ ЗВОН».

I 188.474

Друкарня Ю. Яськова, Львів, ул. 3-го Мая ч. 10.

11200.

Служив на Кавказі один офіцер. Звали его Жилін.

Прийшло єму раз письмo із дому. Пише єму старуха-мати: „Стара я уже стала і хочеться перед смертю увидіти любимого синка. Приїзжай попрощатись зо мною, похорони мене, а там і з Богом, їдь знов. А я тобі і невісту найшла і умна, і хороша, і, маєток єсть. Може полюбитися тобі і оженишся і зовсім останешся”.

Жилін роздумався: „І дійсно: слаба вже старуха стала; може не доведеться і увидіти. Поїхати, а если невіста хороша, і женитись можна”.

Пішов він до полковника, взяв отпуск (урльоп), простився з товаришами, поставив своїм солдатам чотири ведра водки на прощанє і собрався їхати.

На Кавказі тогди війна була. По дорогах ні днем ні ночью не було проїзду. Ледви кто із руских отїде або отойде от кріпости, татари або убють, або уведут в гори. І було так заведено, що два рази в тиждень ходили провожаті солдати, а в середині їде народ.

Було то літом. Собрались до зорі обози за кріпость, вийшли провожаті солдати і рушились по дорозі. Жилін їхав верхом, а віз з его річами ішов в обозі.

Іхати було 25. верст. Обоз ішов тихо. То сол-

дати остановяться, то в обозі у кого колесо вискочит або кінь стане і всі стоять, — дожидаються.

Сонце вже і за полудне перейшло, а обоз тільки половину дороги пройшов. Порох, жара, сонце так і пече, а укритись нікуди. Їїла степ, ні деревця, ні кущика по дорозі.

Вийшов Жилін вперед, остановився і жде, поки підійде обоз. Чує, з заду на розі заграли. — Знов стоять. Жилін і подумав: „А не поїхати би самому без солдат? Кінь піді мною добрий, если не налізу на татар — ускакаю. А може не їхати?”

Остановився, роздумує. І підізнає до него на коні другий офіцер, Костилін, з оружєм і говорить:

„Пійдем, Жилін, одні. Сили ніт, їсти хочеться ну і жара. На мені рубаху (сорочку) хоть крути. А Костилін мужчина тяжкій, грубий, весь червоний, а піт з него так і лється. Подумав Жилін і говорить:

— „А ручниця заряджена? (набита)”.

— Заряджена.

„Ну, так поїдем. Тільки договір — не розіжжати.”

І поїхали они вперед, по дорозі. Ідуть степом, балакають, далеко глядять на сторони. Кругом далеко видно.

Тільки кінчилась степ, пішла дорога проміж дві гори. В щілину. Жилін говорить:

— Треба виїхати на гору, поглядіти, а то тут, чого доброго, вискочут з за гори і не увидиш.

— А Костилін говорить:

— Чого глядіти? Пійдем вперед. Жилін не послухав его.

— Ні — говорить, — ти підожди внизу, а я тільки взгляну. І пустив коня на ліво, на гору. Кінь під

Жиліном був добрий (він за него сто рублів запла- тив в табуні жеребцем і сам виїздив); як на крилях виніс його на кручу. Тільки вискавав, глядь, а перед ним самим, недалечко, стоять татари верхами — людей зо тридцять. Він увидів, став назад повер- тати, і татари его увиділи, пустились до него, самі на ходу винимають ручниці із футерал. Припустив Жилін під кручу на всі кінські ноги, кричить Кости- ліну:

— „Винимай ручницю! — а сам думає на свою лошадь (коня): „матушка, виведи, не зачіпись но- гою, спотикнешся — пропав. А доберусь до руч- ниці — не дамся”.

А Костилін вмісто того, щоби подождати, тіль- ко увидів татар, — пігнав, — що єсть сили до крі- пости. Плетюхом бе коня, то з того боку, то з дру- гого. Тільки видно в поросі, як кінь хвостом вер- тит.

Жилін видит — діло зле. Ручниця поїхала, з одною шаблею нічого не вдієш. Пустив коня назад до солдат — думав утічи. Видит, ему напереріз же- не шестеро. Під ним кінь добрий, а під тими еще лучше, і поперек скачут. Став він скорочувати, хо- тів назад поверотити, та розігнався кінь, не удер- жит, прямо на них летит. Видит — приближаєсь до него з червоною бородою татарин на сивім коні. Скавулит, зуби показує, ручниця наготові.

„Ну, — думає Жилін — знаю вас, чортів. Если живого возьмут, посадят в яму, будут плетюхом пороти. Не дамся-же ім живий”...

А Жилін хоть невеличкій ростом, но хоробрий був. Вихопив шашку (саблю), пустив коня прямо

на червоного татарина, думає: „Або конем зімну, або зарубаю шашкою”.

Но не доскавав на коні до місця Жилін, вистрілили в него з заду, і попали в коня. Упав кінь зо всего маху на землю, — повалився Жиліну на ногу.

Хотів він піднятися, а вже на нім два вонючих татарина сидят, крутят ему назад руки. Рванувся він, скинув з себе татар, — но еще зіскочили з коней трое на него, начали бити по голові. Помутилось у него в очах і він захитався. Схопили его татари, зняли з сідел попруги запасні, закрутили ему руки за спину, завязали татарським узлом, пєволокли до сідла. Шапку з него зняли, чоботи ставили, все обшукали, гроші, годинник виняли, плаते все подерли. Оглянувся Жилін на свою лощать. Она, сердечна, як упала на бік, так і лежить, тільки бется ногами, до землі не достає, в голові діра, а із діри так і свище кров чорна — на аршин кругом порох змочила.

Один татарин підойшов до лошади, став сідло знимати. Она все бется, — він виняв кинжал, прорізав єї горло. Заєвистіло із горла, тріпнулась лошадь і парá вийшла.

Зняли татари сідло, зброю. Сів татарин з червоною бородою на коня, а другі підсадили Жиліна до него на сідло; а щоби не упав, притягнули его ремєнем за пояс, до татарина і повезли в гори.

Сидит Жилін за татаринoм, хитається, тичит лицем в вонючі татарські плечі. Тільки і видит перед собою здоровенні татарські плечі і жилисту шию, і голена потилиця з-під шапки, синіє. Голова у Жиліна розбита, кров запеклась над очима

і не може ні поправитись на сідлі, ні крови обтер-
ти. Руки так закручені, що в плечах ломит.

Їхали они довго з гори в гору, переїхали в брод ріку, виїхали на дорогу і поїхали яром.

Хотів Жилін оглянути дорогу, куда его везут, — но очі замазані кровію, а повернутися не можна.

Стало смеркатись. Переїхали еще річку: стали підніматись по каменистій горі, запахло димом, забрехали собаки.

Приїхали в аул (татарске село). Позлізали з коней, зібрались татарські діти, окружили Жиліна, пищать, радуються, стали каменями кидати в него.

Татарин відогнав дітей, зняв Жиліна з коня, і крикнув на робітника.

Прийшов ногаец, скуластий, в одній сорочці. Сорочка подерта, вся грудь гола. Приказав ему що-то татарин. Приніс робітник колоду. Два кльощи дубових на желізні обручі насаджені, а в однім обручі пробойчик і замок.

Розв'язали Жиліну руки, наділи колодку, і по-вели в stodолу. Пхнули его туда і заперли двері. Жилін упав на гній. Полежав, нащупав в темноті, где мягче і ліг.

II.

Майже всю ту ніч не спав Жилін. Ночі короткі були. Видит, в щілині стало світитись. Встав Жилін, розкопав щілину, став дивитись.

Видна ему із щілини дорога, — під гору веде, направо татарска хата, два дерева коло неї. Лежит на порозі чорна собака, ходит коза з козятами, хвостиками махають. Видит — із під гори іде молоденька татарка, в цвітистій рубашці, з распояскою, в штанах і чоботях, голова кафтаном покрита, а на

голові великій кувшин (збанок), в плечах порушується, перегинається, а за руку татарчонка веде, голеного, в одній сорочці. Пройшла татарка в саклю (землянку, хату) з водою, вийшов татарин вчорашній з червоною бородою, в шовковім кафтані, на ремені кинжал срібляний, в черевиках на босу ногу. На голові шапка висока, баранья, чорна, назад заломлена. Вийшов, потягається, червону бороду сам погладжує. Постояв, сказав щось там робітнику і пішов кудато.

Проїхали потім на конях двоє дітей до водопою. У коней храп мокрий. Вибігли ще мальчики, голені, в одних сорочках, без порток, збирались гурмою, підійшли до сараю (шопи), взяли хворостину і сунут у щілину. Жилін як ухне (крикне) на них. Завізжали діти, давай втікати, тільки колінки голі блестят.

А Жиліну пити хочеться, в горлі пересохло. Думає — хотяби прийшли провідати. Чує, отпирают сарай. Прийшов червоний татарин, і з ним другий, поменьше ростом, чорноватенькій. Очі чорні, світяться, румяні, борода маленька, підстрижена; лице веселе, все сміється. Одійтий чорноватий ще краще; бешмет (полукафтаник) шовковий, синій, позолотою обшитий. Кинжал на поясі великий, срібляний; башмаки червоні, сафянні, теж срібром обшиті. А на тонких башмаках ще одні грубі башмаки. Шапка висока з білого баранка.

Червоний татарин ввійшов проговорив щото, гейби ругається і став; оперся на поріг, кинжалом порухує, як вовк із під лоба, скося, дивиться на Жиліна. А чорноватий — бистрий, живий — так весь на пружинах ходит — підойшов прямо до Жи-

— „Ай-да! хозяїн, ай-да!”

Тоже не знає по-руски. Тільки і зрозумів Жилін, що велит іти кудато.

Пішов Жилін з колодкою, храмає, ступити не може, так і волочит ногу в сторону. Вийшов Жилін за ногойцем. Видит -- село татарске, домів з десять і церков їх з вежею. Коло одного дома стоять три коні в сідлах. Мальчики держат поводи. Вискочив з того дому чорноватий татарин, замахав рукою, щоби до него ішов Жилін. Сам сміється, все говорить щось по своєму, і пішов в двері. Прийшов Жилін в дім. Світлиця хороша, стіни гладко глиною вимазані. При передній стіні пуховики різноцвітні уложені, по боках висят дорогі коври. На коврах оружје, пістолети, шаблі. Все в сребрі. В одній стіні печка маленька, рівно з підлогою. Підлога замєтена, чиста як тік, і весь передній кут застелений сукном, на сукні дивани, а на них пухові подушки. І на коврах в одних башмаках сидят татари: Чорний, червоний і троє гостей. За плечі всіх пухові подушки підложені, а перед ними на круглій дощечці бліни (пляцки) просяні і коровяче масло, розпущене в чарці і пиво татарске — буза́ в збаночку. Їдят руками і руки всі в маслі.

Вскочив чорний, велів посадити Жиліна в стоні, не на диван, а на голу землю, заліз знов на диван, угощає гостей блінами і бузою. Посадив робітник Жиліна на місце, сам зняв верхні башмаки, поставив у дверей рядком, где і другі башмаки стояли і сів на сукно поближе господарів. Дивится як они їдят, слюну ковтає. Поїли татари блінів, прийшла татарка в рубасі такий-же як і дівка, і в штахах, голова платком покрита.

Віднесла масло, бліни, подала лоханку (помий-
ницю) хорошу і кувшин з узким носком. Стали
мити руки татари, потім зложили руки, сіли на ко-
ліна, подули на всі сторони і молитви прочитали.
Поговорили по своєму. Потім один із гостей — та-
тар повернувшись до Жиліна, став говорити по-
руски:

— Тебе — говорить — взяв Казі-Мугамед —
сам показує на червоного татарина, і отдав Аб-
дул-Мурату, — показує на чорноватого. Абдул-
Мурат тепер твій хазяїн.

Жилін мовчить.

Заговорив Абдул-Мурат і все показує на Жи-
ліна і сміється і приговорює: „солдат урус, корошо
урус”.

Переводчик говорить: „Він тобі каже письмо
до дому писати, щоби за тебе викуп прислали. Як
пришлуть гроші, він тебе випустить”.

Жилін подумав і говорить: „А багато він хоче
викупу?”

Поговорили татари: переводчик і говорить:

— Три тисячі монет.

— Ні, говорить Жилін. — Я того заплатити не
могу.

Вскочив Абдул, начав руками махати, що то
говорит Жиліну. Все думає, що він пійме. Перевів
переводчик, говорить: „Скільки-ж ти даси?”

Жилін подумав і говорить: „500 рублів”.

Тут татари заговорили часто, всі нараз: Начав
Абдул кричати на червоного, залопотав так, що
сльюна із рта брузнет. А червоний тільки жмурит-
ся і язиком щолкає.

Замовчали они; переводчик і говорить:

„Хозяїну мало викупу 500 рублів. Він сам за тебе 200 рублів заплатив. Єму Кази-Мугамед був довжний. Він тебе за довг взяв. Три тисячі рублів, менше не можна пустити. А не напишеш, в яму посадят, будут бити плетюхом.”

— „Ех, — думає Жилін — з ними боятись, то еще гірше. Вскочив на ноги і говорить:

„А ти єму, собаці, скажи, що если він мене страшити хоче, то ні копійки не дам і писати не стану. Не боявся і не буду боятись вас, собак!”

Пересказав переводчик, знов заговорили всі.

Довго лопотали, вскочив чорний, підойшов до Жиліна.

— Урус — говорить — джигіт, урус!

„Джигіт”, по їхньому значит „молодець”. І сам сміється; сказав що-то переводчику, а переводчик говорить:

— Тисячу рублів дай!

Жилін став на своїм: більше 500 рублів не дам. А убете — нічого не возьмете.

Поговорили татари, післали куда-то робітника, а самі то на Жиліна, то на двері поглядають. Прийшов робітник, і іде за ним чоловік якійсь, грубий, босиком і обідраний, на нозі тоже колодка.

Так і ахнув Жилін. — Пізнав Костиліна. І его піймали. Посадили їх рядом; стали они розказувати другу другу, а татари мовчат, дивляться. Розказав Жилін, як з ним діло було. Костилін розказав, що кінь під ним став, ручниця осіклась і що той сам Абдул нагнав его і взяв.

Вскочив Абдул, показує на Костиліна, що то говорить. Перевів переводчик, що они тепер оба

одного хазяїна і хто скорше викуп дасть, того скорше отпустят.

Вот, говорит Жиліну, ти все сердишся, а товариш твій смирий. Він написав письмо до дому, пять тисяч монет пришлют. Вот его і кормити будут хорошо, і обижати не будут.

Жилін говорит:

„Товариш як хоче; він, може багатий, а я не багатий. Я, говорит, як сказав, так і буде. Хотите, убивайте — користи вам не буде, а більше 500 рублів не напишу.

Помовчали. Вдруг, як вскочит Абдул, достав скринку, виняв перо, кусник паперу і чорнило, сунув Жиліну, хлопнув по плечах, показує: „пиши”. Згодився на 500 рублів.

— Чогож еще, говорит Жилін переводчику, — скажи ти ему, щоби він нас кормив хорошо, одів, обув, — як слідує, щоби держав нас разом, — веселійше нам буде — і щоби колодку зняв. Сам дивитися на хазяїна і сміється. Сміється і хазяїн. Вислухав і говорит:

— „Одежу саму лучшу дам і черкеску (шапку і чоботи, хоть женитись. Кормити буду як князей. А коли хотят жити разом — нехай живут в столі. А колодку не можна зняти. — Втічут. На ніч тільки знимати буду. Підскачів, плеще по плечах. — „Твоя хорош, моя хорош!”.

Написав Жилін письмо, а на письмі не так написав — щоб не дійшло. Сам думає: „Втічу”.

Отвели Жиліна с Костиліним в столу, принесли ім туда соломи кукурудзяної, води в кувшині, хліба, дві старі черкески і зношені чоботи,

солдатські. Видно — з убитих солдат спадщина: На ніч зняли з них колодки і заперли в стодолу.

III.

Жив так Жилін з товаришем місяць цілий, хоззяін все сміється, — твоя, Іван, хорош — моя, Абдул, хорош”. — А кормив зле, тільки і давав, що хліб прісний з просяної муки, пляцками, ніби печеними, а то тісто непечене.

Костилін еще раз писав до дому, все ждав присилки грошей і скучав. По цілим дням сидит в стодолі і числит дні, коли письмо прийде, або спит. А Жилін знав, що его письмо не дійде, а другого не писав.

„Где”, думає, „матері стілько грошей взяти, за мене заплатити. І то она більше тим жила, що я посилав їй. Если єї 500 рублів собрати, треба зруйнуватись в конец. Бог дасть — і сам вирвусь”.

А сам все виглядає, випитує, як ему втічи. Ходит по аулі, насвистує, то знов сидит, що-нибудь майструє, або з глини ляльок-кукол ліпит, або плете пліт із прутя. А Жилін до всякої роботи майстер був.

Виліпив він раз куклу з носом, з руками, з ногами і в татарській рубашці і поставив куклу на дах.

Пішли татарки за водою. Хозяйска дочка, Дінка, увиділа куклу, позвала татарок. Поставили кувшини, смотрят, сміються. Жилін зняв куклу, подає ім. Они сміються, а не сміют взяти. Оставив він куклу, пішов в шопу і дивиться, що буде.

Підбігла Діна, оглянулась, схватила куклу і утікла.

Рано дивиться, на зорі, Діна вийшла на поріг

з куклою. А куклу вже шматами червоними убрала, і колише, як дитину, сама по своєму прибаюкує. Вийшла старуха, висварила єї, вихопила куклу, розбила єї, вислала куда-то Діну на роботу.

Зробив Жилін другу куклу, еше лучше, — от-дає Діні. Принесла раз Діна збаночок, поставила, сіла і смотрит на него, сама сміється, показує на кувшин.

„Що она радується”, думає Жилін. Взяв кувшин, став пити. Думає вода, а там молоко. Випив він молоко, — „хорошо” — говорить. Як взрадується Діна.

— „Хорошо, Іван, хорошо!” — і вскочила, плеснула в долоні, вирвала кувшин і побігла.

І з тих пор стала она ему каждый день, крадучи, молоко носити. А то ділають татари із козячого молока плячки сирні і сушат на даху, так она ті плячки ему тайком приносила. А то раз різав хоз-яїн барана, — так она ему кусок баранини при-несла в рукаві. Кине і убіжит.

Була раз буря сильна і дощ цілий час, як із ведра лив. І помутились всі ріки; где брід був, там на три аршина вода пішла, камені перевертає. Повсюду текут поточки. Жилін випросив у хозяйіна ніжик, вирізав валок, дощечки, колесо оперив, а до колеса на двох кінцях кукол причіпив.

Принесли ему дівчата шматок, — одів він кукол: одна - мужик; друга - баба. Утвердив їх, поставив колесо на потік. Колесо вертиться, а куколки скачут.

Собралось все село, мальчики, дівчонки, баби і татари прийшли, язиками щолкают.

— Ай, урус! ай Іван!

Був у Абдула годинник рускій, зломаний. По-

звав він Жиліна, показує, язиком щолкає, Жилін говорить:

— Давай, направляю. —

Взяв, розібрав ножиком, розложив: знов зложив, отдав. Іде годинник.

Обрадовався хозяїн, приніс ему бешмет свій, старий, весь в лахманах, подарив. Що-ж робити, взяв, — і то годится накритись ночію.

С тих пор пішла про Жиліна слава, що він майстер. Стали до него з дальших сіл приїзжати: Кто замок до ручниці або пістолет направити принесе, кто годинник. Привіз ему хозяїн знаряди: і щипчики і сверличок і пильничок.

Заболів раз татарин, прийшли до Жиліна: „піді, полічи”. Жилін нічого не знає, як лічити. Пішов до стодоли, взяв води, піску помішав. При тарах нашептав на воду, дав випити. Виздоровів на его счасте татарин. Став Жилін потрохи розуміти їх. І котрі татари привикли до него, — коли треба кличут: Іван, Іван! а решта, як на звіря, скося дивляться.

Червоний татарин не любив Жиліна. Як увидит, нахмурится і отвернется, або обругає. Був еще у них старик. Жив він не в аулі, а приходив із під гори. Видів его Жилін тільки, коли він в мечеть приходив Богу молитись. Він був ростом маленький, на шапці у него біле полотенце обмотано, борідка і уса підстрижені — білі як пух, а лице зморщене і червоне як цегла. Ніс гачковатий, як у яструба, а очі сірі, злі, і зубів нема — тільки два клика. Іде, бувало, в алмі (татарській шапці) своїй, костуrom підпирається, як вовк озирається. Як увидит Жиліна, так захрипит і отвернется.

Пішов раз Жилін під гору — подивився, где живе старик. Зійшов по доріжці, видит садик, камінна огорожа із за огради — черешні, морелі і хатка з плоским дахом. Підійшов він близше, видит — стоять плетені із соломи улії і пчоли літають, гудуть. І старик стоїт на колінах, що то робит у улія Піднявся Жилін повисше, подививсь і загремів колодкою. Старик оглянувся, як заскавулит; вихватив із-за пояса пістолет, випалив до Жиліна. Ле-
двиги успів він за камінь притулитись.

Прийшов старик до хозіяна жалуватись. Позвав хозіян Жиліна, сам сміється і питає:

— За чим ти до старика ходив? —

— Я, говорит, ему нічого злого не зробив. Я хотів подивитись, як він живе. — Передав то старика хозіяна.

А старик злится, шипит, що то лопоче, клики (зуби) свої виставив, махає руками на Жиліна.

Жилін не зрозумів всего. Зрозумів тільки, що старик велит хозіяну убити руских, а не держати їх в аулі.

Відійшов старик.

Став Жилін питати хозіяна: що то за старик? Хозіян і говорит:

— То великий чоловік. Він був первий джигіт (їздец). У него були три жени і вісім синів. Всі жили в однім селі. Прийшли рускі, знищили село і сім синів убили. Один син остався і піддався руским. Старик поїхав, і сам піддався руским. Пожив у них три місяці, найшов там свого сина, сам убив его і утік. З тих пор він кинув воювати, пішов в Мекку — Богу молитись. От того у него чалма. Кто в Мекці був, той називається хаджі і чалму надіває.

Він каже тебе убити. Я не можу тебе убити. — Я за тебе гроші заплатив; да я тебе Іван, полюбив; я тебе не то що убити, я би тебе і не витустив, — коби слова не дав. — Сміється, сам приговорює по-руски: — „твоя, Іван, хорош, моя Абдул, хорош”!

IV.

Пожив так Жилін місяць. В день ходит по аулі або займається ремеслом, а як ніч настане, затихне в аулі, тогди він у себе в стайні копає. Трудно було копати від каменя, та він пильником камені тер і прокопав під стіною яму, що якраз пролізти. „Тільки-би”, думає, мені місце добре пізнати, в яку сторону іти. Та не скаже нікто із татар”. Ось вибрав він время, коли хозяїн відіхав; пішов по обіді за аул на гору, — хотів звідтам місце оглянути. А коли хозяїн відізжав, він приказав малому за Жиліном ходити, з очей его не спускати.

Біжит малий за Жиліном, кричит:

— Не ходи! Отец не велів. Сейчас народ позову!

Став его Жилін упрошувати. — Я, говорит, далеко не піду, тільки на ту гору вийду: мені треба знайти траву, — ваш народ лічити. Піду разом; я з колодкою не утічу. А завтра тобі лук зроблю і стріли. Упросив малого, пішли. Подивившись на гору — не далеко, а з колодкою трудно; ішов, ішов, на силу зібрався. Сів Жилін, став околицю оглядати. На полудни жолоб (лощина), табун ходит, і аул в долі другій видно. Від аула друга гора. Поміж горами синіє ліс, а там ще гори все

висше та висше піднімаються. А висше всіх, білі як цукор, гори стоять під снігом.

І одна снігова гора висше других шапкою стоїт. На всхід і на захід — все такі-ж гори; де не де аули димяться в долинах. „Ну”, думає, „і то все їх сторона”. Став дивитись в руску сторону: під ногами річка, аул свій, сади доокола. На річці як ляльки маленькі, видно, — баби сидят, полосчат. За аулом понизше, гора, і за нею еще дві гори, по них ліс; а просто двох гір синіє рівне місце, а на рівнім місці, далеко, далеко, дим стелиться. Став Жилін вспоминати, коли він в кріпости дома жив, де сонце всходило і де заходило. Видит, дійсно, між тих двух гор і тікати треба.

Стало сонце заходити. Стали снігові гори з білих — червоні, в чорних горах потемніло: з долин туман піднявся, і сама та долина, де кріпость наша повинна бути, як в огні загорілась від заходу. Став Жилін вглядатись — видніється щось в долині, як-би дим з коминів. І так думається ему, що то саме — кріпость руска.

Уже пізно стало. Чути — мулла прокричав. Стадо гонят — корови ревуть. Малий все кличе „підем”, а Жиліну і відходити не хочеться.

Вернулись они домів. „Ну, думає Жилін, тепер місце знаю; треба утікати”. Хотів він утікати в ту-же ніч. Ночі були темні, по повні місяця. На біду до вечера вернулись татари. Бувало, приїзжають они — гонят зі собою скотину, і приїзжають веселі. А на той раз нічого не привезли, а привезли на сидлі свого убитого татарина, брата рудого. Приїхали сердиті, зібрались всі на похоро-

ни. Вийшов і Жилін подивитись. Завернули мертвого в полотно без гроба, винесли під дерево за село, положили на траву. Прийшов мулла, сіли рядком на пятах перед мертвими.

Зпереду мулла, ззаду три старика в чалмах рядком, а ззаду них еще татари. Сіли, понурились і мовчат. Довго мовчали. Підняв голову мулла і говорить:

— Алла (значит Бог). Сказав то одно слово, і знова понурившись довго мовчали; сидят, не рушаються. Опять (знова) підняв голову мулла.

— Алла! і всі говорили: „Алла” — і опять замовчали. Мертвий лежить на траві, не дрогне і они сидят немов мертві. Не рушится ні один. Тільки чути на деревах листки від вітру повертаються. Потім прочитав мулла молитву, всі встали, підняли мертвого на руки, понесли. Принесли над яму. Яма викопана не просто, але підкопана під землю як пивниця. Взяли мертвого під пахи, та під литки, перегнули, спустили полегонечко, підсунули сидячи під землю, зложили ему руки на живіт.

Притащив ногаец зеленої тростини, заклали тростиною яму, живо засипали землею, вирівнали, а в голови мертвецю камінь стіймя (стоячки) поставили. Утоптали землю, сіли опять рядком перед могилою. Довго мовчали.

— Алла! Алла! Алла! — Вздихнули і встали. Роздав рудий гроші старикам, потім встав, взяв нагайку, ударив себе три рази по голові і пішов домів.

На рано видит Жилін, веде рудий кобилу за

село, а за ним трое татар ідуть. Вийшли за село, скинув рудий бешмет, закотив рукави — руки здорові, — виняв кинжал (ніж), поточив на бруску. Задерли татари кобилі голову вгору, підійшов рудий, перетяв горло, повалив кобилу і став лупити — кулачищами шкіру підтягає. Прийшли баби, дівчата, стали мити кишки і нутро. Розрубали потім кобилу, втягнули в хату. І все село зібралось до рудого поминати покійника.

Три дні їли кобилу, бузу пили, поминали покійника.

Всі татари дома були. На четвертий день, видит Жилін, в обід десь збираються. Привели коней, зібрались і поїхали чоловік десять і рудий поїхав: тільки Абдул дома лишився. Місяць тільки народився, ночі ще темні були.

„Ну, думає Жилін, сьогодні тікати треба“, і говорить Костиліну. А Костилін настрашився.

— Та якжеж тікати? — Ми і дороги не знаєм.

— Я знаю дорогу.

— Та і не дійдем за ніч.

— А не дійдем, в лісі переночуєм. А ось лепешок набрав, щож ти будеш сидіти? Добре як пришлють грошей, а то і не зберут. А татари тепер злі за то, що їхнього рускі убили. Говорят — нас вбити хотят.

Подумав, подумав Костилін.

— Ну, підем.

V.

Поліз Жилін в яму, розкопав ширше, щоби і Костилін проліз; і сидят они, — ждуть, щоби затихло в аулі. Тільки затих народ в аулі, Жилін

поліз під стіну, вибрався. Шепче Костиліну: „Поліжай”. Поліз і Костилін, та зачіпив о камінь ногою, загремів. А у хозіяна сторожка була — сіра собака, і зла, презла: звали ю Уляшин. Жилін уже наперед прикормив ю. Учув Уляшин — забрехав і кинувся, а за ним другі собаки. Жилін легко свиснув, кинув лепешки кусок. Уляшин пізнав, замахав хвостом і перестав брехати.

Хозяїн почув, загайкав із саклі „гайт! гайт! Уляшин!”

А Жилін за ухами чеше Уляшина. Мовчит собака, третєя ему о ноги, хвостом махає.

Посиділи они за кутом (углом). Затихло все; тільки чути, вівця перхає в карнику, та в долі вода по тростині шумит. Темно; звізди високо стоять на небі; над горою молодий місяц зачервонівся, в гору ріжками заходит. В ярах туман, як молоко, білієтєя.

Піднявся Жилін, говорит товаришу: „ну, брат, айда!”

Двинулись: тільки відійшли, чуют — заспівав мулла на даху: „Алла! Бесилла! Ільрахман!” значит — піде народ в мечет. Сіли знова, притаївшись під стінкою. Довго сиділи, дожидались, заки народ пройде. Знова затихло.

— Ну, з Богом! Перекрестились, пішли. Пройшли через двір під кручу до річки, перейшли річку, пішли вивозом. Туман густий, та долом стоїт, а над головою звізди видно. Жилін по звіздам примічає, в котру сторону іти. В тумані свіжо, іти легко, тільки чоботи не вигідні, стоптались. Підскакує з каміня на камінь, та на звізди споглядає. Став Костилін відставати.

— Тише, говорить, — іди: чоботи прокляті, всі ноги стерли.

— Та ти здьйми, легче буде.

Пішов Костилін босо — ще гірше: порізав всі ноги по камням, і все відстає. Жилін ему говорить:

— Ноги обідреш — загояться, а догонят — убють, — гірше.

Костилін нічого не говорить, іде, постогнує. Шли они долом довго. Чуют — вправо собаки забрежали. Жилін остановився, оглянувся, поліз на гору, руками ощупав.

— Ех, говорить — помилились ми, — вправо забрали. Ту аул чужій, я его згори видів; назад треба, та вліво в гору. Тут ліс повинен бути.

А Костилін говорить:

— Підожди хоть трохи, дай вздохнути, — у мене ноги всі в крові.

— Е, брат, заживут; ти легче скачи. Ось як.

І побіг Жилін назад, вліво в гору, в ліс. Костилін все отстає і охає. Жилін шикне-шикне на него, а сам все іде.

Піднялись в гору. Так і єсть—ліс. Пішли в ліс, — по колючкам подерли всю одіж послідню. Налались на дорожку в лісі. Ідуть.

— Стій! Затупало копитами по дорозі. Остановились, слухають. Потупало, як лоша, і остановилось. Двинулись они, знова затупало. Они останавливаются — і оно остановится. Підповз Жилін, дивиться на світ по дорозі, — стоїт щось там. Кінь не кінь, і на коні щось чудацке, на чоловіка не подібне. Фиркнуло — чує. „Що за чудо”? Свиснув Жилін тихо, — як шаркне з дороги в ліс і затріщало по лісі, точно буря летит, сучья ломає.

Костилін так і упав з перестрашу. А Жилін сміється, говорить: — То олень. Чуєш — як рогами ліс ломит? Ми его боїмось, а він нас боїтсь.

Пішли даліше. Уже висожари спускались стали, — до рана недалеко. А чи туди ідуть, чи ні, — не знають. Думається так Жиліну, що по тій самій дорозі его везли, і що до своїх — верст десять еще буде; а приміти (всказівки) певної нема, тай ніч — не розбереш. Вийшли на поляну. Костилін сів і говорить:

Як хочеш, я не піду, — у мене ноги не ідуть. Став его Жилін намовляти.

— Ні, говорить, — не піду, не могу.

Розсердився Жилін, плюнуv, виганьбив его.

— То я один піду, — прощай.

Костилін вскочив, пішов. Прошли они верст чотири. Туман в лісі еще густійше сів, нічого не видно впереді, і звізди уже ледво видно.

Раптом чують, спереду тупає кінь. Чути підковами за камені чіпляється. Ліг Жилін на черево, став до землі слухати.

— Так і єсть, — сюди, до нас кінний іде.

Збігли они з дороги, сіли в корчі і ждуть. Жилін підповз до дороги, видит — верховий татарин іде, корову гонит, сам собі під ніс щось мурликає. Проїхав татарин. Жилін вернувся до Костиліна.

— Ну, проніс Зог, вставай, підем.

Став Костилін вставати і упав.

— Не могу, ей-Богу не могу; сил у мене нема.

Мужчина тяжкій, пухлий, зіпрів, та як обвіяло его в лісі холодним туманом, тай ноги обід-

рані, він і розкис. Став его Жилін підносити. Як закричит Костилін:

— Ой, болит!

Жилін так і завмер. — Що кричиш? Таж татарин близько, учує, а сам думає: „Він і вправду розслаб. Що мені з ним робити? Кинути товариша не годиться”.

— Ну, говорить, — вставай, сідай „на барана” — знесу коли уже іти не можеш.

Посадив на себе Костиліна, підхопив під литки руками, вийшов на дорогу, поволік.

— Тільки, — говорить, — не дави мене руками за горло, Христа ради. Держись за плечі.

Тяжко Жиліну, ноги также в крові і уморився. Зігнеться, поправит, підкине, щоби повисше сидів на нім Костилін, тащить его по дорозі.

Видно почув татарин, як Костилін закричав. Чує Жилін — іде ktoś ззаду, кличе по своєму. Кинувся Жилін в корчі. Татарин вихопив стрільбу, випалив, не поцілив, завизжав по своєму і поскакав проч по дорозі.

— Ну, — говорить Жилін, — пропали, брат! Він сейчас збере татар за нами в погоню. Коли не уйдем верстви три — пропали. — А сам думає про Костиліна: „і чорт мене, спонукав брати з собою колоду. Один я давно би утік”.

Костилін говорить: — Іди один. За що тобі за мене пропадати.

— Ні, не піду, не годиться товариша кидати. —

Підхопив знова на плечі, поніс. Прийшов він так версту. Вже ліс іде, і не видно виходу. А туман уже розходитись став і як би тучі заходити стали, не видати уже звід. І змучився Жилін.

Прийшов, при дорозі жерело, каменем обложено. Остановився, зсадив Костиліна.

— Дай, говорить, — відпичну, напюсь. Лепешок з-імо. Повинно бути недалеко.

Тільки приліг пити, чує затупало ззаду. Знова кинулись вправо, в корчі, під гору і положились.

Чує — голоси татарські, остановились татаре на самім місці, де они з дороги звернули. Поговорили, потім зауськали, як собак притравлюють. Чує — тріщить щось по корчам, прямо до них собака чужа, чія-то. Остановилась, забрехала.

Лізут і татари — також чужі; схватили їх, повязали, посадили на коней, повезли.

Проїхали верст три, — стрічає їх Абдул, хозяїн, з двома татарами. Поговорив щось з татарами, пересадили на своїх коней, повезли в аул.

Абдул уже не сміється і ні слова не говорить з ними.

Привезли ранком в аул, посадили на улиці. Позбігались діти. Каміннями, нагайками бьют їх, визжат.

Зібрались татари в кружок і старик із під гори прийшов. Стали говорити. Чує Жилін, що судят про них, що з ними робити. Одні говорять: „Треба їх дальше в гори вислати”, а старик говорить: „Я за них гроші віддав! Я за них викуп возьму”.

А старик говорить: „Нічого они не заплатять, тільки біди нароблять. І гріх руских кормити — убити і конец”.

Розійшлись. Підійшов хозяїн до Жиліна, став ему говорити:

— Если, — говорить, — мені не пришлют за

вас викупу, я за два тиждні вас запорю. А если спробуєш знова утікати, я тебе як собаку убью. Пиши письмо, хорошененько пиши.

Принесли їм паперу, написали они письма. Набили на них колодки, відвезли за мечет. Там яма була на пять аршин, — і спустили їх в ту яму.

VI.

Жите їм стало зовсім трудне. Колодок не здійсмали і не випускали на вільний воздух (світ). Кидали їм тудя печене тісто, як собакам, тай в збанку воду спускали. Вонь (сморід) в ямі, духота, мокрота. Костилін зовсім росхорувався, респух і ломота во всім тілі стала: і все стогне, або спит. І Жилін посумнів, видит — діло плохо. І не знає, як вибратися.

Почав він було підкопуватись, та землі нема кудя кидати, увидав хозяїн, пригрозив убити.

Спит він раз в ямі присівши на пальцях, думає о вольнім житю, і скучно єму. Нараз прямио єму на коліна паляниця (лепешка) упала, друга і черешні посипались. Поглянув вгору, — а там Діна. Подивилась на него, посміялась і утікла. Жилін і думає: „Чи не поможе Діна?”

Розчистив він в ямі місце, налупав глини, став ліпити ляльки. Наліпив людей, коней, собак, думає: „Як прийде Діна, — кину єї”.

Тільки на другій день нема Діни, а чує Жилін, — затупотіли коні, проїхали які-то там і зібрались татари коло мечеті; спорят, кричат і споминают про руских. І чує голос старика. Хорошененько не розібрав він, а догадується, що рускі

близко підійшли, — і бояться татари, як би в аул не зайшли, і не знають, що з плінними робити.

Поговорили і пішли. Нараз, чує, зашуршало щось на горі. Видит, Діна присіла, коліна висше голови, торчат, нахилилась, монисти висят, бовтаються над ямою. Оченята так і блещуть, як зірочки. Вийняла з рукава дві лепешки з сира, кинула ему. Жилін взяв і говорить: „Що, давно не бувала! А я тобі забавок наліпив. На ось!” Став її кидати по одній. А она головою мотає, не дивиться. „Не треба” говорить. Помовчала, посиділа і говорить: Іван! тебе убити хотят”. Сама собі на шею показує.

— Кто убити хоче?

— Отец — ему старики велят. А мені тебе жаль.

Жилін і говорить: — А коли тобі мене жаль, так ти мені палку довгу принеси.

Она головою мотає, що „не можна”. Він зложив руки, молиться до неї:

— Діна, прошу! Дінушка, принеси!

— Не можно, — говорить, — увидят, всі дома — і пішла.

Ось сидит вечером Жилін і думає: „Що буде?” Все поглядає в гору. Зірочки видно, а місяць еще не всходив. Мулла прокричав; затихло все. Став уже Жилін дрімать, думає: „Побойтєся дівча”

Вдруг на голову глина посипалась; взглянув в гору — кіл довгий в другій край ями тикається. Потикався, спадати став в яму. Обрадовався Жилін, хопив рукою, спустил. Кіл здоровий. Він еще раньше той кіл на хозяйскім даху видів.

Поглянув вгору, зірочки високо на небі бле-

стіят, а над ямою, як у kota, у Діни очі в темноті світяться. Нагнулась она лицем на край ями і шепоче: — Іван! Іван! — А сама руками коло лица все махає, щоби, значит, бути тихше.

— Що? — говорить Жилін.

— Поїхали всі, тільки двоє дома.

Жилін і говорить:

— Ну, Костилін, підеш, поспробуєм послідній раз, я тебе підсажу.

Костилін і слухати не хоче.

— Ні, говорить, уже мені, видно, звідси не вийти. Кудя я піду, як і повернутись нема сил.

— Ну, то прощай, — не поминай лихом. — Поцілювався з Костиліном.

Ухвотився за кіл, велів Діні держати, поліз. Раза два він обривався, — на перешкодї була колодка. Піддержав его Костилін, — вибрався якось на гору. Діна его тягне за рубаху зі всіх сил, сама сміється.

Взяв Жилін кіл і говорить:

— Знеси на місце Діна, а то похоплятсья, — прибють тебе.

Потащила она кіл, а Жилін під гору пішов. Зліз під кручу, взяв острій камень, став замок з колодки виломлювати. А замок кріпкій, — ніяк не зібе та і незручно. Чує, біжит ктось з гори, легко підскакує. Думає: „Певно знова Діна”. Прибігла Діна, взяла камень і говорить:

— Дай я.

Сіла на коліночка, стала розбивати. Та рученята тонкі як прутики, зовсім сили нема. Кинула камень, заплакала. Принявся знова Жилін за замок, а Діна прикучнула коло него, за рамя его

держит. Оглянувся Жилін, видит, — на ліво за горою зарево червоне загорілось, місяць встає.

„Ну”, думає, „до місяця треба жолоб перейти, до ліса дібратись”.

Піднявся, кинув камень. Хотъ в колодці, — та треба іти.

— Прощай, — говорить, — Дінушка. Вік тебе памятати буду. — Ухватилась за него Діна: шарит — по нім руками, шукає — куда-би палянички ему засунути. Взяв він палянички.

— Спасибо, — говорить, — умниця. Кто тобі без мене ляльки буде ліпити? — І погласкав єї по головці.

Як заплаче Діна, закрилась руками, побігла на гору, як козочка скаче. Тільки в темноті чути, монисти в косі по плечах побренькуют.

Перекрестився Жилін, підхвativ рукою замок на колодці, щоби не бренчав, пішов по дорозі, — ногу волочит, а сам все на зарево поглядає, де місяць встає. Дорогу він пізнав. Прямиком (навпрямки) йти верст вісім. Тільки би до ліса дійти скорше, аж місяць зовсім зійде. Перейшов він річку, — побіліло уже світло за горою. Пішов лощинкою (жолобом), іде, сам поглядає: не видати еще місяця. Уже зарево просвітліло і з одної сторони лощини все світлійше становится. Повзе під гору тінь, все до него зближується. Іде Жилін, все тіни держится. Він спішит, а місяць еще скорше вибирається; уже і направо засвітились верхи. Став підходити до ліса, вибрався місяць зза гір, — біло, ясно зовсім, як в день. На деревах всі листки видно. Тихо, ясно по горах, як вимерло все. Тільки чути в долі річка журчит.

Дійшов до ліса, — нікого не стрінув. Вибрав Жилін в лісі місце потемнійше, став відпочивати.

Відпочав, паляничку зів. Найшов камень, принявся знова колодку збивати. Всі руки ізбив, а не розбив (колодки). Піднявся, пішов по дорозі. Пройшов з версту, вибився з сил, — ноги ломит. Ступит шагів (кроків) десять і остановитися. „Нічого не вдієш”, думає, „буду тащитись, пока єсть сила. А если сісти, то і не встану. До кріпости мені не дійти, а як розсвітає, — лягу в лісі, переднюю, а ночію опять піду”.

Всю ніч ішов. Тільки попались (встрітив) два татарина верхами, — та Жилін іздалека їх почув, схоронився за дерево.

Вже став місяць блідніти, роса пала, близько дня, а Жилін до краю ліса не дійшов. „Ну”, думає, „еще тридцять шагів пройду, зверну в ліс і сяду. Пройшов трийцять шагів, видит, ліс кінчиться. Пішов на край — зовсім світло (ясно), як на долоні перед ним степ і кріпость, і вліво, близько під горою, огні горят, гаснут, дим стелиться і люди коло кострів.

Вглядівся — видит: ручниці блещуть, видит, козаки-солдати.

Обрадовався Жилін, зібрався з послідними силами, пішов під гору. А сам думає: „Ізбави Бог, тут, в чистім полі увидит конний татарин; хоть близько, а не уйдеш”.

Тільки подумав — глядь: на ліво, на горбі стоять трох татар, десятини на дві від него. Увиділи его, пустились до него. Так серце у него і обірвалось. Замахав руками, закричав, що було духу своїм:

— Братці! Виручай! Братці!

Почули наші, — вискочили верхові козаки. Пустились до него — напереріз татарам.

Козакам далеко, а татарам близько. Тай уже Жилін зібрався з послідньою силою, підхопив рукою колодку, біжит до козаків, а сам себе не пам'ятає, креститься і кричить:

— Братці! Братці! Братці!

Козаків чоловік п'ятнадцять було.

Настрашилися татари, і не доїжджаючи стали остановлятися. І підбіг Жилін до козаків.

Окружили его козаки, питають: „кто він; що за чоловік, відки! А Жилін сам себе не пам'ятає, плаче і приговорює:

— Братці! Братці!

Вибігли вояки, обступили Жиліна; хто ему хліба, хто каші, хто шинелю (плащем) прикриває, хто колодку розбиває.

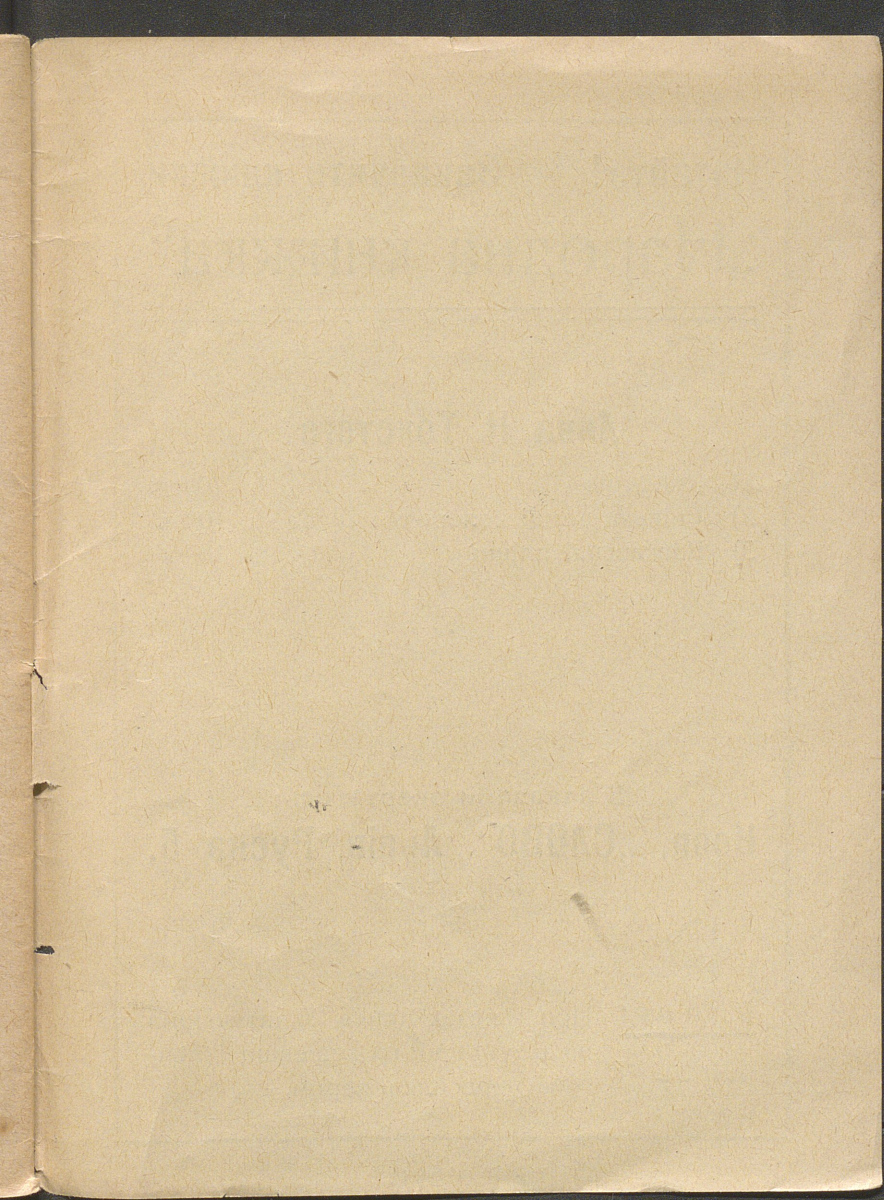
Пізнали его офіцери, повезли до кріпости. Обрадовались солдати, товариші, зібрались до Жиліна.

Розказав Жилін, як з ним все було і говорит:

— Вот я і домів зіздив, женився! Ні, уже видно не моя судьба.

І лишився служити на Кавказі. А Костиліна тільки еще за місяць викупили за п'ять тисяч. Ледви живого привезли.

Читайте! Закажуйте книжки „Народна книжка“

Льва Н. Толстого:

1) Крестник	10 гр.
2) Скільки земді чоловікові треба	10 „
3) Кавказській плінник	15 „

З заказами звертатись:

Кооп. „СЛОВО“, Львів, Руска 5.

УВАГА! При заказах понад 20 штук ціна на штуці на 2 гр дешевша і поштова пересилка даром.

ліна, присів, оскалює зуби, поклепав его по плечах, щось там почав часто-часто по своєму лопотати, очима підмигує, язиком щолкає, все приговорює: „корбошо урус” (руській).

Нічого не поняв Жилін, і говорить: „Пити, води пити дайте”!

Чорний сміється. „Корош урус” — все по своєму лопоче. Жилін губами і руками показав, що би пити ему дали. Чорний поняв, засміявся, виглянув у двері, кликнув кого-то: „Діна”!

Прибігла дівочка, — тоненька, худенька, літ з тринадцять і лицем на чорного подібна. Видно, що дочка. Тоже — очі чорні, світлі і на лиці красива. Одита в довгу сорочку, синю, з широкими рукавами і без пояса. На полах, на груди і на руках оторочено червоним. На ногах штани і башмачки, а на башмачках другі з високими обцасами, на шиї коралі, все із руских піврублів. Голова не покрита, коса чорна і в косі лента, а на ленті поввішувані бляхи і рубль сребряний.

Сказав їй що-то отец. Побігла і знов прийшла. Принесла збаночок бляшаний. Подала воду, сама сіла на корточки, вся ізогнулась так, що плечі нижче колін пішли. Сидит, очі розкрила, глядит на Жиліна, як він ле — як на звіря якого.

Подав єй Жилін назад кувшин. Як она скочит проч, як коза дика. Навіть отец засміявся. Післав єй еще куда-то. Она взяла кувшин, побігла, принесла хліба прісного, на дощині круглій і знов сіла, ізогнулась, очей не спускає — дивиться.

Відійшли татари, заперли знов двері.

За якісь час приходит до Жиліна ногаец, і говорить: